

การวิเคราะห์ศักยภาพการผลิตปศุสัตว์ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยแล้ง^{1/1}

จเร หลิมวัฒนา^{1/2} จรัส ใจลังกา^{1/3}

บทคัดย่อ

วิเคราะห์ศักยภาพการผลิตปศุสัตว์ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยแล้ง จำนวน 8 กลุ่มบ้าน ในตำบลปอและตำบลท่าข้ามอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย พบว่า ประชากรในพื้นที่ร้อยละ 70 เป็นชนเผ่าไทยลื้อ ที่เหลือเป็นเผ่าม้ง, ขมุ และเย้า ตามลำดับ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีรายได้ 15,000-30,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี มีการเลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมืองจำนวน 544 ตัว จากเกษตรกร 48 ราย กระบือพันธุ์พื้นเมืองมีจำนวน 52 ตัว จากเกษตรกร 21 ราย โคกระบือเลี้ยงแบบปล่อยเลี้ยงตามหัวไร่ปลายนานและในพื้นที่ป่าไผ่หมู่บ้าน มีเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์และอาสาปศุสัตว์ฉีดวัคซีนป้องกันโรคให้ปีละ 2 ครั้ง ไม่มีปัญหาโรคระบาด แต่มีปัญหาขาดพ่อพันธุ์กระบือ และเกษตรกรขาดเงินทุนในการเลี้ยงสัตว์ มีเกษตรกรเลี้ยงสุกรพันธุ์พื้นเมือง จำนวน 1,082 ตัว จากเกษตรกร 307 ราย เกษตรกรใช้ข้าวโพด, หยวกกล้วย, ผักต้ม ผสมรำข้าว เป็นอาหารเลี้ยงสุกร ไม่มีการหย่านมลูกสุกร ขาดการจัดการด้านการสุขาภิบาล มีเกษตรกรเลี้ยงไก่พื้นเมืองกระจายไปทุกหมู่บ้าน จำนวน 10,558 ตัว จากเกษตรกร 667 ราย โดยเลี้ยงไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนและใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อ เลี้ยงแบบปล่อย ให้ข้าวเปลือก, ข้าวสารและข้าวโพดเป็นอาหาร ลูกไก่ตายในช่วงอายุ 1 เดือนแรกมาก เนื่องจากมีการอนุบาลในช่วงสั้นๆ มีการเลี้ยงเป็ดเทศ จำนวน 490 ตัว จากเกษตรกร 70 ราย มีการสูญเสียลูกเป็ดในช่วงเดือนแรกสูง เนื่องจากไม่มีการอนุบาลลูกเป็ด

ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยแล้งมีศักยภาพค่อนข้างสูงในการเลี้ยงโค กระบือ เนื่องจากมีการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนที่สามารถนำมาเป็นอาหารโคกระบือได้ ประกอบกับที่ตั้งของพื้นที่อยู่ติดกับประเทศลาวที่สามารถนำเข้าโคกระบือมาเลี้ยงขุนขายได้ง่าย

คำสำคัญ : ศักยภาพ โครงการหลวงห้วยแล้ง การผลิตปศุสัตว์

^{1/1} เลขทะเบียนผลงานวิชาการกรมปศุสัตว์: 49(4) -1116(5) -180

^{1/2} สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเชียงราย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57000

^{1/3} ศูนย์วิจัยและถ่ายทอดเทคโนโลยีเชียงราย ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57100

Analysis of Livestock Production Potential in the Royal Project Hue-lang Development Center^{/1}Charay Limwattana^{/1} Chamras Chailungka^{/3}**Abstract**

This was study of livestock production potential in 8 villages of tambol Por and Thakham of Royal Project Hue-lang Development Center, Amphur Wiangkean, Chiang Rai Province.

From the study it found that 70% of people were Thailue the rest of them were Hmong, Kamu and Yao which were local Thai tribes. Agriculture was the main activity mainly agronomy. Average income was between 15,000-30,000 bath per household per year. Farmer raised 544 native beefs within 48 owners, and 52 buffaloes within 21 owners. Animal were grazed beside agricultural area and in the forest area nearby their villages. government official and livestock development volunteer provided vaccination two times a year. Cattle epidemic diseases were not virulent reported. The problem of cattle production was insufficient capital for animal raising, and the problem of buffalo production was insufficient male buffalo breeder. Pigs were native about 1,082 heads within 307 owners. The farmer normally fed them with corn, banana trunk, vegetable mixed with rice barn. The problem of pig production were poor sanitary management and piglet un weaning. Most of householder raised 10,558 native chickens which were used for food and slaughtered animal in local ceremony. Farmers raised chickens naturally and supplemented with paddy grain, corn and rice ban. The chicks died due to no carefully care. Farmers had 490 Muscovy ducks within 70 owners. The young Muscovy duck died from no carefully care. Hue-lang Royal Development Center showed high potential of cattle production because it have been baby corn that it was very good forage for cattle.

Key words : Potential, Hue-lang Royal Development Center Animal Production

^{/1}Scientific Paper No. 49(4) - 1116(5) - 180

^{/2} Chiangrai Provincial Livestock Office , Amphur Maung Chiangrai 5700

^{/3} Chiangrai Livestock Technology Transfer and Research Center ,Tumbol Badoo, Amphur Maung ,Chiangrai, 57100.

บทนำ

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยแล้ง ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยแล้ง ตำบลท่าข้าม อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ทิศเหนือติดตำบลล່ายาง อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ทิศตะวันออก ติดติดต่อ ประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศใต้ติดเขตตำบลปอ ทิศตะวันตกติดเขต อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย พื้นที่โครงการอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่อิง ผังขวาและป่าแม่งาว พื้นที่โดยประมาณ 48,310 ไร่ (76.97 ตารางกิโลเมตร) ครอบคลุมพื้นที่ 8 กลุ่มบ้านใน 2 ตำบลของอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ได้แก่ บ้านห้วยแล้ง, บ้านท่าข้าม, บ้านโละ, บ้านวังผา ตำบลท่าข้าม บ้านดอน, บ้านปอกลาง, บ้านห้วยกูก และบ้านห้วยปอ ตำบลปอ (กองพัฒนาเกษตรที่สูง, 2544)

ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชันบางข้างในแนวเหนือ-ใต้ มีที่ราบลุ่มกว้าง ความลาดชันของพื้นที่ปานกลาง (13 – 55 %) ความสูงจากระดับน้ำทะเล 390-1,360 เมตร ป่าไม้เป็นป่าเบญจพรรณ และป่าไผ่ สภาพค่อนข้างเสื่อมโทรม ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี 1,607.7 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี ประมาณ 24.7 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ประมาณ 9 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดอยู่ในช่วงเดือนเมษายน ประมาณ 39.3 องศาเซลเซียส มีแหล่งน้ำ 5 แห่ง คือ ลำน้ำห้วยกูก , ห้วยล้าน , ห้วยน่าน้อย , ห้วยปางหัด , ห้วยมะขม แต่ช่วงเดือนมีนาคม-เดือนเมษายนน้ำจะลดน้อยลง ชาวบ้านจะใช้น้ำจากประปาภูเขา (สำนักพัฒนาเกษตรที่สูง , 2547)

สภาพทางสังคมโครงการหลวงห้วยแล้ง มีเขตหมู่บ้านในความรับผิดชอบ จำนวน 8 กลุ่มบ้าน ประชากรรวม 1,234 ครัวเรือน 6,435 คน ประมาณ 70 % ของประชากรเป็นไทยลื้อ ส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ มีบางส่วนนับถือผี ชุมชนไทยลื้อจะเป็นชุมชนขนาดใหญ่ แต่ละชนเผ่า ค่อนข้างจะแยกชุมชนกันอยู่ โดยเฉพาะชนเผ่าขมุ (สำนักพัฒนาเกษตรที่สูง , 2547)

การประกอบอาชีพและรายได้ของประชากรพบว่า อาชีพหลักได้แก่การทำเกษตรกรรม รายได้ มาจากการทำสวนผลไม้ ได้แก่ ส้มโอ ส้มเขียวหวาน ลำไย และการทำนาข้าว พืชไร่ได้แก่ ข้าวโพดหวาน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ยาสูบ ถั่วเหลือง ส่วนพืชผักได้แก่ ผักกาดเขียวปลี ซึ่งมีพ่อค้ามารับซื้อเพื่อส่งโรงงาน โดยเฉพาะบ้านโละ และบ้านท่าข้ามที่อยู่ติดทางหลวง การคมนาคมสะดวก รายได้ของประชากรอยู่ระหว่าง 15,000-30,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (สำนักพัฒนาเกษตรที่สูง, 2547)

การวิเคราะห์ศักยภาพการผลิตปศุสัตว์ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยแล้งเพื่อศึกษาศักยภาพของพื้นที่ในการผลิตปศุสัตว์ สภาพปัญหา อุปสรรคในการดำเนินงานด้านปศุสัตว์ของเกษตรกรในพื้นที่ เพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนพัฒนาและส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์อย่างเป็นระบบตามสภาพปัญหาในการเลี้ยงสัตว์ ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความต้องการของเกษตรกร และใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยและพัฒนาด้านการปศุสัตว์ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยแล้งให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

อุปกรณ์และวิธีการศึกษา

ในการศึกษาคั้งนี้เป็นการศึกษาแบบการประเมินอย่างรวดเร็ว(Rapid Appraisal Methodology) ตามที่แนะนำโดย กรรณิการ์และสุชาติ (2544) ที่อธิบายว่ามีความเหมาะสม เนื่องจากการวิเคราะห์ศักยภาพการผลิตปศุสัตว์มีข้อจำกัดในเรื่องเวลาและทรัพยากรที่ใช้ในการศึกษา การประเมินอย่างรวดเร็ว เป็นวิธีวิจัยที่ใช้เวลาช่วงสั้นๆ แต่ให้ผลตอบสนองต่อความต้องการอย่างเร่งรีบของงานบริหารและงานพัฒนา โดยเฉพาะในการวิเคราะห์พื้นที่และชุมชน ซึ่งหมายถึง การรวบรวมและการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ ข้อมูลปฐมภูมิ ด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์ปัญหาและศักยภาพการผลิตทางการเกษตรแต่ละพื้นที่ รวมถึงเข้าใจวิถีชีวิตของเกษตรกรในชุมชนนั้น ผลจากการวิเคราะห์ดังกล่าวจะนำไปสู่การเตรียมแผนสนับสนุนการผลิตของเกษตรกรหรือทางเลือกการเกษตร ให้เกษตรกรพิจารณานำไปใช้ประโยชน์ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูล ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม 2548 รวมเวลา 2 เดือนดังนี้

- 1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นข้อมูลที่รวบรวมจากเอกสาร (Documentary research) เช่น หนังสือ ตำรา และงานวิจัยต่าง ๆ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม
- 2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ได้จากการเก็บข้อมูลในภาคสนามโดยใช้การวิเคราะห์พื้นที่เทคนิคการประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วน(Rapid Rural Appraisal : RRA) (นาถ, 2540)
- 3) การสังเกต โดยสังเกตสภาพทั่วไปด้านการเลี้ยงสัตว์ในชุมชน
- 4) ข้อมูลจากการประชุมผู้นำที่เป็นบุคคลสำคัญในแต่ละหมู่บ้าน (Key informants) หลังจากสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว เพื่อตรวจสอบซ้ำ รับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

นำข้อมูลมาจัดกลุ่มตามองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ 1) องค์ประกอบที่มีการกระจายตัวบนพื้นที่ (Space) 2) องค์ประกอบที่มีรูปแบบเปลี่ยนแปลงตามเวลา (Time) 3) องค์ประกอบที่มีรูปแบบการไหล (Flow) 4) องค์ประกอบที่มีรูปแบบการตัดสินใจ (Decision) แล้ววิเคราะห์คุณสมบัติของระบบ 6 ด้าน ได้แก่ ด้านผลิตภาพ (Productivity) ด้านเสถียรภาพ (Stability) ด้านถาวรภาพ (Sustainability) ด้านความเสมอภาค (Equitability) ด้านการพึ่งตนเอง (Autonomy) และด้านความสามัคคีหรือความร่วมมือกัน (Solidarity)

ผลการศึกษาและวิจารณ์ผล

จำนวนสัตว์เลี้ยงของเกษตรกรในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยแล้งจำนวน 8 หมู่บ้าน สํารวจโดยผู้นำหมู่บ้านและอาสาปศุสัตว์ในพื้นที่ เมื่อเดือนมกราคม 2548 ตามชนิดสัตว์ที่เลี้ยงกันมากในหมู่บ้านที่ใช้บริโภคในครัวเรือนและเป็นสัตว์เศรษฐกิจ ได้แก่ โคเนื้อ กระบือ สุกร (ตารางที่ 1) ไก่ เป็ด (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนเกษตรกรและจำนวนโคนม กระบือ และสุกร จำแนกตามหมู่บ้าน

ชื่อบ้าน	โคนม		กระบือ		สุกร	
	(ราย/ตัว)	เฉลี่ย \pm SD	(ราย/ตัว)	เฉลี่ย \pm SD	(ราย/ตัว)	เฉลี่ย \pm SD
ท่าข้าม	12/144	9.50 \pm 3.94	1/2	2.0 \pm 0	39/99	2.54 \pm 1.02
ห้วยแล้ง	15/262	17.47 \pm 9.82	4/10	2.5 \pm 1	62/222	3.58 \pm 2.30
โล๊ะ	6/38	6.33 \pm 4.76	1/2	2.0 \pm 0	67/249	3.72 \pm 2.47
วังผา	8/38	4.75 \pm 2.37	12/29	2.42 \pm 1.44	28/54	1.93 \pm 0.71
ดอน	5/42	8.40 \pm 4.09	3/9	3.0 \pm 0	36/225	6.25 \pm 5.32
ปอกลาง	-	-	-	-	17/119	7.00 \pm 3.9
ห้วยปอ	-	-	-	-	20/54	2.70 \pm 1.52
ห้วยกูก	2/50	25.00 \pm 0	-	-	38/60	1.58 \pm 0.68
รวม	48/544	11.33 \pm 8.32	21/52	2.48 \pm 1.16	307/1,082	3.52 \pm 3.03

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนเกษตรกรและจำนวนไก่ และเป็ด จำแนกตามหมู่บ้าน

ชื่อบ้าน	ไก่		เป็ด	
	(ราย/ตัว)	เฉลี่ย \pm SD	(ราย)	เฉลี่ย \pm SD
ท่าข้าม	62/1,312	21.16 \pm 13.5	1/10	10.00 \pm 0
ห้วยแล้ง	122/1,450	11.89 \pm 6.99	9/78	8.67 \pm 3.08
โล๊ะ	159/2,899	18.23 \pm 15.48	8/106	13.25 \pm 4.83
วังผา	58/438	7.55 \pm 3.85	4/11	2.75 \pm 0.95
ดอน	160/2,583	16.14 \pm 11.20	30/185	6.17 \pm 3.38
ปอกลาง	61/1,226	20.10 \pm 18.45	8/55	6.88 \pm 2.10
ห้วยปอ	33/450	13.64 \pm 4.86	5/15	3.00 \pm 0
ห้วยกูก	12/200	16.67 \pm 3.72	5/30	6.00 \pm 0
รวม	667/10,558	15.83 \pm 12.99	70/490	7.00 \pm 4.04

1. การเลี้ยงโคนม

จำนวนโคที่เลี้ยงรวมทั้งสิ้น 544 ตัว จำนวนผู้เลี้ยง 48 ราย เฉลี่ย 11.33 \pm 8.32 ตัวต่อราย เลี้ยงมากที่บ้านห้วยแล้ง จำนวน 262 ตัว จำนวนผู้เลี้ยง 15 ราย เฉลี่ย 17.47 \pm 9.82 ตัวต่อราย เลี้ยงน้อยที่สุดที่บ้านห้วยกูก จำนวน 2 ราย จำนวนโค 50 ตัว เกษตรกรจะเลี้ยงเพื่อการผลิตลูก แม่โคให้ลูกเฉลี่ยปีละ 1 ตัว และจำหน่ายลูกโคเพศผู้ ส่วนโคเพศเมียจะเก็บไว้เป็นแม่พันธุ์ ส่วนใหญ่เลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมือง รองลงมา คือ พันธุ์ลูกผสมบราห์มันพื้นเมือง และโคพันธุ์ชาวลำพูน การเลี้ยงจะเลี้ยงแบบเลี้ยงแบบปล่อยตามทุ่งนาในช่วงฤดู

แล้ง ในฤดูฝนหรือฤดูเพาะปลูกจะนำโคขึ้นไปเลี้ยงบริเวณภูเขาตามป่าใกล้หมู่บ้านหรือจะแยกกันเลี้ยงตามบ้าน ไม่มีการปลูกพืชอาหารสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับ ธรรมนูญ (2541) ที่ศึกษาการเลี้ยงโคแบบพึ่งธรรมชาติในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงโคส่วนใหญ่เลี้ยงโคแบบอาศัยพืชอาหารสัตว์จากธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่มีการปลูกหญ้าสำหรับเป็นอาหารโคเลย และ บุญเสริมและบุญล้อม (2533) ที่กล่าวถึง การเลี้ยงวัวควายบนพื้นที่สูงว่า เป็นการเลี้ยงแบบพื้นบ้าน คือ เมื่อถึงฤดูเพาะปลูกพืชเกษตรกรเริ่มนำสัตว์ไปปล่อยในป่าห่างจากพื้นที่เพาะปลูก ตลอดเวลาของการเพาะปลูก สัตว์เลี้ยงตระเวนหากินเองในป่า และบริเวณไร่ร้าง เจ้าของสัตว์ติดตามดูสัตว์เป็นครั้งคราว จนถึงระยะเวลาที่เก็บเกี่ยวพืชไร่เสร็จสิ้น สัตว์จึงถูกนำกลับมาเลี้ยงในพื้นที่เพาะปลูก เพื่อแทะเล็มกินฟางข้าว ตอซัง และเศษเหลือจากการเก็บเกี่ยว ซึ่งถ้าหากพื้นที่เหล่านี้ถูกใช้ในการเพาะปลูกตลอดทั้งปีจะส่งผลกระทบต่อทำให้ศักยภาพการผลิตของโคและกระบือต่ำลง เกษตรกรส่วนใหญ่มีโรงเรือนสำหรับให้โคหลบแดด หลบฝน มีการสร้างคอกกั้นบริเวณให้โคอยู่ในเวลากลางคืน โรงเรือนมุงด้วยหญ้าคา มีไม้ไผ่หรือไม้จริงล้อมรอบ ไม่มีรางอาหาร และรางน้ำ จะสร้างแยกจากที่อยู่อาศัย การอนุบาลลูกโคคลอดใหม่โดยการขังอยู่ในคอกกับแม่โคประมาณ 2 สัปดาห์แล้วปล่อยลูกออกไปหากินกับแม่โค หย่านมลูกโคเมื่ออายุ 7 เดือน ถึง 1 ปี โคอายุ 2 ปี มีน้ำหนักประมาณ 200 กิโลกรัม ไม่มีโรคระบาดเกิดขึ้นในพื้นที่ มีการฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย โรคคอบวมจากอสาปศุสัตว์ในพื้นที่ปีละ 2 ครั้ง เกษตรกรมีการขายและฆ่าเพื่อบริโภคโดยเฉพาะโครุ่นเพศผู้ ตลาดและการบริโภค ราคาโคขนาดน้ำหนักประมาณ 100 กิโลกรัม(โครุ่น)จะขายในราคาตัวละ 3,000 บาท น้ำหนัก 250 กิโลกรัม ราคาตัวละ 6,000 บาท มีการฆ่าและขายให้เพื่อนบ้านเป็นบางครั้งในลักษณะแบ่งขายรวมเนื้อ กระดูกและเครื่องใน ด้านความสม่ำเสมอ (Equitability) ไม่มีความสม่ำเสมอเมื่อเปรียบเทียบจำนวนผู้เลี้ยงโคกับครัวเรือนทั้งหมดกล่าวคือ จำนวนผู้เลี้ยงโคคิดเป็นร้อยละ 3.88 แต่การเลี้ยงโคกระจายไปทั่วทุกหมู่บ้าน มีการเลี้ยงโคมากในหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดเขตป่า ได้แก่ บ้านท่าข้าม , บ้านห้วยแล้ง , บ้านห้วยกู่ก ปริมาณที่เลี้ยงเฉลี่ย 11.33 ตัวต่อราย นับว่าเหมาะสมเมื่อคำนึงถึงทำเลเลี้ยงบริเวณหมู่บ้านในฤดูฝน เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ด้านอาหารสัตว์และทำเลเลี้ยงสัตว์เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนโคที่มีอยู่ในพื้นที่ เนื่องจากมีหญ้าธรรมชาติและพื้นที่นาที่เป็นแหล่งอาหารโคอย่างเพียงพอ และในพื้นที่ มีการปลูกข้าวโพดฝัดอ่อนเป็นจำนวนมาก เป็นแหล่งอาหารโคที่ดีอีกทางหนึ่ง มีการใช้สมุนไพรในการรักษาและดูแลสุขภาพสัตว์ และยังมีเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ได้แก่ กรมปศุสัตว์ และมูลนิธิโครงการหลวง ปฏิบัติงานให้คำแนะนำด้านการเลี้ยงสัตว์ การดูแลสุขภาพสัตว์ ตลอดจนการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช เกษตรกรมีการรวมกลุ่มของผู้เลี้ยงโคในลักษณะกองทุนหมุนเวียน ซึ่งสนับสนุนโดยองค์การบริหารส่วนตำบล และ คริสตจักรในพื้นที่

2. การเลี้ยงกระบือ

ในพื้นที่มีการเลี้ยงกระบือเฉพาะ 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านท่าข้าม บ้านห้วยแล้ง บ้านโละ บ้านวังผา และบ้านดอน มีกระบือรวมทั้งสิ้น 52 ตัว มีผู้เลี้ยงทั้งหมด 21 ราย จำนวนกระบือต่อรายเฉลี่ยเท่ากับ 2.28 ± 1.16 ตัว เลี้ยงมากที่บ้านวังผาซึ่งเป็นหมู่บ้านชนเผ่าขมุ จำนวน 29 ตัว จำนวนผู้เลี้ยง 12 ราย เฉลี่ย 2.42 ± 1.44 ตัวต่อราย พันธุ์ที่เลี้ยงเป็นกระบือพันธุ์พื้นเมือง เลี้ยงปล่อยในตอนกลางวัน ตอนกลับเข้าคอกในตอน

เย็น เลี้ยงปล่อยตามทุ่งนา และในป่าใกล้บ้านวังผา มีทำเลเลี้ยงที่มีอาหารสัตว์ตามธรรมชาติเพียงพอในทุกฤดู ที่บริเวณห้วยเหี้ยและห้วยขวก ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 300 ไร่ การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนจำนวนมาก ต้นข้าวโพดสามารถนำมาเป็นอาหารโคได้ โรงเรือนโครงสร้างจะทำด้วยไม้ หลังคาจะมุงด้วยหญ้าคา พื้นติดดิน หากเลี้ยงโคด้วย ก็จะนำมาเลี้ยงรวมกัน ขนาดของโรงเรือนจะใหญ่ขึ้นอยู่กับการเลี้ยงกระบือในพื้นที่นับว่ามีปริมาณที่น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนที่มีอยู่ การเลี้ยงกระบือส่วนใหญ่เกษตรกรจะเลี้ยงเพื่อการผลิตลูก และจำหน่ายลูกกระบือเพศผู้ ส่วนกระบือเพศเมียจะเก็บไว้เป็นแม่พันธุ์เช่นเดียวกับการเลี้ยงโค ในรอบปีที่ผ่านมาไม่มีโรคระบาด มีการทำวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย วัคซีนป้องกันโรคคอบวม 2 ครั้ง ตามรอบของกรมปศุสัตว์ โดยอาสาปศุสัตว์ในพื้นที่ การตลาดและการบริโภค มีการซื้อขายกันบ้างแต่ไม่มากนัก ไม่มีปัญหาในเรื่องการตลาด กระบืออายุ 2-3 ปี ราคาตัวละ 10,000-12,000 บาท มีการฉีดวัคซีนป้องกันโรค แต่การเลี้ยงกระบือเกษตรกรยังไม่มีการรวมกลุ่ม

3. การเลี้ยงสุกร

สุกรที่เลี้ยง รวมทั้งสิ้น 1,082 ตัว มีผู้เลี้ยงรวม 307 ราย เฉลี่ย 3.52 ± 3.03 ตัวต่อราย มีการเลี้ยงกระจายในทุกหมู่บ้าน เลี้ยงมากในบ้านโละ๊ะ, ห้วยแล้ง และบ้านดอน เลี้ยงน้อยที่สุดที่บ้านห้วยปอและบ้านวังผา เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงสุกรพันธุ์พื้นเมืองและลูกผสมพันธุ์พื้นเมืองที่มีสีดำ โดยเฉพาะชนเผ่าม้ง เนื่องจาก สุกรหากินเก่ง กินอาหารที่มีคุณภาพต่ำได้ดี ส่วนน้อยเลี้ยงสุกรพันธุ์ลูกผสมที่มีสีขาว และจำเป็นต้องใช้ในพิธีกรรมสอดคล้องกับ ธีระและโชค (2523) กล่าวว่าจุดมุ่งหมายของการเลี้ยงสุกรของกลุ่มชนเผ่าบนพื้นที่สูงเพื่อใช้ฆ่าในงานประเพณีต่างๆ และการเลี้ยงผี เช่นเลี้ยงผีบรรพบุรุษ สุกรที่ใช้ในพิธีต้องเป็นสุกรสีดำ วิธีการเลี้ยงจะเลี้ยงแบบขังคอก แต่ที่บ้านวังผาจะเลี้ยงแม่พันธุ์สุกรและพ่อพันธุ์สุกรโดยใช้เชือกผูกไว้ใต้ถุนบ้าน ส่วนลูกสุกรจะขังไว้ในโรงเรือน บางรายอาจมีการเลี้ยงปล่อยบ้าง การสร้างโรงเรือนแยกจากตัวบ้านพักอาศัย ส่วนใหญ่เป็นลักษณะแบบเพิงหมาแหงน พื้นเป็นพื้นไม้ยกพื้น หลังคา มุงด้วยหญ้าคา ผังทำด้วยไม้ไผ่และไม้จริง รางน้ำและรางอาหารจะทำด้วยไม้ ในรายที่ฐานะดีจะเลี้ยงในคอกที่เทพื้นด้วยคอนกรีต หลังคา มุงด้วยสังกะสี การให้อาหาร ส่วนใหญ่จะใช้พืชผักหรือผลผลิตทางการเกษตรที่มีหรือผลิตได้ในพื้นที่ ได้แก่ หยวกกล้วย ข้าวโพด บอน ยอดผักทองดิบ ใบมันเทศนำมาต้มรวมกัน ผสมกับรำ บางรายใช้อาหารสำเร็จรูปผสมกับข้าวโพดและรำกลาง และให้อาหาร 2 มื้อ เช้า-เย็น โดยให้อาหารอย่างเดียวกันกับสุกรทุกตัวที่เลี้ยง ซึ่งสอดคล้องกับ ธีรวัฒน์ (2541) ศึกษาการเลี้ยงสุกรไทยพื้นเมืองบ้านห้วยงูสิงห์ อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดน่าน พบว่า เกษตรกรเกษตรกรเลี้ยงโดยการขังไว้ในคอกและผูกล่ามคอกสุกร อาหารที่ใช้จะใช้พืชผักท้องถิ่นผสมกับรำหรืออาหารสำเร็จรูปชนิดเม็ด ทั้งนี้เนื่องมาจากในพื้นที่มีการเพาะปลูกพืชผักและพืชไร่ตลอดทั้งปี ประกอบกับเส้นทางคมนาคมสะดวกการจัดหาอาหารสัตว์สำเร็จรูปจึงทำได้ง่าย เกษตรกรจะฆ่าสุกรที่เลี้ยงไว้เพื่อเช่นไหว้ผีและปรุงอาหารเพื่อเลี้ยงกันในพิธีต่าง ๆ การให้ลูก 6 – 8 ตัวต่อครอก ปีละ 1 ครอก ลูกสุกรแรกคลอดจะปล่อยให้อยู่กับแม่ ไม่มีการหย่านมลูกสุกรโดยจะเลี้ยงรวมกันจนกว่าแม่สุกรจะมีลูกครอกใหม่ ส่วนใหญ่มีโรงเรือนและเลี้ยงขังคอก มีเพียงเล็กน้อยที่มีการปล่อยบ้าง การเจริญเติบโตค่อนข้างช้า สภาพโรงเรือนทั่วไปไม่ค่อยดี การสุขาภิบาลไม่ดี ในรอบหลายปีที่ผ่านมาไม่ปรากฏว่ามีโรค

ระบาดระบาดในพื้นที่ แต่มีสุกรป่วยตายบ้างเนื่องจากการเปลี่ยนฤดูจากฤดูหนาวเข้าสู่ฤดูร้อนในช่วงเดือน มีนาคม – เมษายน ส่วนใหญ่มีการฉีดวัคซีนป้องกันโรคอหิวาต์สุกร และถ่ายพยาธิ ด้านการตลาดและการ บริโภค สุกรน้ำหนัก 40-50 กิโลกรัม(สุกรพื้นเมือง) ราคาตัวละ 2,000 บาท น้ำหนัก 80 กิโลกรัม(ลูกผสม เหมยซาน) ตัวละ 5,000 บาท ลูกสุกรน้ำหนัก 5-7 กิโลกรัม ตัวละ 400 บาท โดยเฉลี่ยในครัวเรือนหนึ่ง ๆ จะมีการใช้สุกรในพิธีกรรม ปีละ 4-5 ครั้ง ๆ ละ 1 ตัว จะใช้สุกรขนาดน้ำหนัก 50-70 กิโลกรัม โดยใช้สุกรเพศผู้ สี ดำ หากเป็นสุกรที่มีสีอื่น ๆ ที่ไม่ใช่สีดำทั้งตัว ก็จะใช้บริโภคได้ แต่จะไม่ใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อของชนเผ่า เนื่องจากมีความเชื่อว่าจะทำให้ครอบครัวอยู่ไม่เป็น ไม่มีการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสุกร

4. การเลี้ยงไก่

มีการเลี้ยงไก่ในทุกหมู่บ้าน รวมทั้งสิ้น 10,558 ตัว ผู้เลี้ยง 667 ราย เฉลี่ยรายละ 15.83± 12.99 ตัว กลุ่มบ้านที่มีการเลี้ยงไก่และมีจำนวนไก่มากที่สุด ได้แก่ บ้านโละ จำนวน 159 ราย ไก่ 2,899 และบ้าน ดอน จำนวน 160 ราย ไก่ 2,583 ตัว เลี้ยงน้อยที่สุดที่บ้านห้วยกู่ จำนวน 12 ราย ไก่ 200 ตัว จำนวนไก่ เฉลี่ยต่อรายมากที่สุด ได้แก่ บ้านท่าข้ามและบ้านปอกลาง 21.16 ± 13.5 และ 20.10 ± 18.45 ตัวต่อราย น้อยที่สุด ที่บ้านวังผาซึ่งเป็นชนเผ่าขมุ เฉลี่ย 7.55 ± 3.85 ตัวต่อราย ส่วนใหญ่เป็นไก่พันธุ์พื้นเมือง มี ลักษณะหลากหลายสี มีบางรายที่เลี้ยงไก่ชน บางรายเลี้ยงไก่ลูกผสม 3 สายเลือดเลี้ยงไว้เพื่อใช้ในการ บริโภคในครัวเรือน และใช้ในพิธีกรรมตามความเชื่อของชนเผ่า วิธีการเลี้ยง เลี้ยงโดยปล่อยบริเวณบ้าน การ พักไข่ของไก่พื้นเมือง 10 – 12 ฟองต่อตัว ฟักออก 8 – 10 ตัว ให้ลูกปีละ 3 – 4 ชุด เกษตรกรจะอนุบาล ลูกไก่โดยขังลูกไก่ที่เกิดใหม่ไว้กับแม่ประมาณ 3 วัน แล้วจึงปล่อยออกหากินกับแม่ไก่ มีการสูญเสียลูกไก่ ในช่วงนี้มาก และส่วนใหญ่ไม่มีการทำวัคซีนป้องกันโรค สอดคล้องกับรายงานของภาวนรินทร์ (2541) ที่ ศึกษาความต้องการเทคโนโลยีการเลี้ยงไก่ของเกษตรกรอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเกษตรกรส่วน ใหญ่ไม่เคยให้วัคซีนป้องกันโรคแก่ไก่ ซึ่งในประเด็นนี้อาจส่งผลกระทบต่อจำนวนไก่ในพื้นที่หากเกิดการ ระบาดของโรคขึ้น ด้านการให้อาหารจะใช้ข้าวเปลือก, ข้าวสาร, ข้าวโพด และ รำข้าว เป็นหลัก ให้วันละ 2 มื้อ เช้า , เย็น ส่วนใหญ่มีโรงเรือนและคอกไว้ให้ก่อกอนในตอนกลางคืน โดยสร้างแยกห่างจากตัวบ้าน รั้วไข่ ส่วนใหญ่จะติดตั้งอยู่ตามผนังโรงเรือน และมีจำนวนมากเช่นกันที่ติดตั้งไว้ใต้ถุนบ้าน รั้วไข่ทำด้วยกล่อง กระดาษหรือกล่องไม้สีเหลี่ยมหรือตะกร้าไม้ไผ่รองพื้นด้วยหญ้าแห้ง ไม่มีรางน้ำ รางอาหาร ในรอบปีที่ผ่าน มาไม่มีโรคไก่อระบาดในพื้นที่ มีลูกไก่ตายบ้างในช่วงที่อากาศเปลี่ยนแปลง หรือช่วงที่เปลี่ยนฤดูกาล การเลี้ยง ไก่ของชาวบ้านเป็นการเลี้ยงหลังบ้านเพื่อการบริโภคเกือบทุกครัวเรือน และมีการใช้ไก่ในการเซ่นไหว้ใน พิธีกรรมตามความเชื่อ และมีการแบ่งปันให้ญาติไปทำพันธุ์ การตลาดและการบริโภค ส่วนใหญ่จะเลี้ยงไว้ บริโภคในครัวเรือน และใช้ในพิธีกรรม เช่น การสู่ขวัญ เลี้ยงผี ซึ่งจะทำในกรณีหากมีคนป่วยในบ้าน แต่ก็มี การขายไก่บ้าง ไก่น้ำหนักประมาณ 1 กิโลกรัม จะขายในราคาตัวละ 70 บาท ผลการทดลองของพนม (2544) ซึ่งศึกษาถึงศักยภาพของเกษตรกรในการผลิตไก่พื้นเมืองในจังหวัดอุดรดิตถ์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพ ของเกษตรกรในการผลิตไก่พื้นเมือง คือ จำนวนไก่ที่เกษตรกรเลี้ยง การคัดเลือกพันธุ์และการปรับปรุงพันธุ์ไก่ พื้นเมือง และการสุขภาพและการป้องกันโรค และ ทิฆัมพร (2542) ที่ศึกษาถึงความสำเร็จของการเลี้ยงไก่

พื้นเมืองเป็นอาชีพ เสริมในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยที่ทำให้การเลี้ยงไก่พื้นเมืองประสบความสำเร็จมากส่งผลให้มีรายได้เพิ่ม ประกอบด้วย 1) การติดต่อกับเพื่อนบ้าน 2) พันธุ์ไก่ประดู่หางดำและหางลาย 3) การให้อาหาร 4) การคัดเลือกพันธุ์ และ 5) การจำหน่ายไก่ชน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวคล้ายกับผลที่พบในการศึกษานี้

5. การเลี้ยงเป็ด

เกษตรกรเลี้ยงเป็ดเทศ พันธุ์พื้นเมืองสีขาวย-ดำ มีการเลี้ยงเป็ดกระจายทั่วทุกหมู่บ้าน จำนวนค่อนข้างน้อย มีเป็ดรวมทั้งสิ้น 490 ตัว ผู้เลี้ยง 70 ราย เฉลี่ย 7.00 ± 4.04 ตัวต่อรายเลี้ยงมากที่สุดที่บ้านดอน จำนวน 30 ราย เป็ด 185 ตัว ในขณะที่บ้านท่าข้ามเลี้ยงน้อยที่สุดเพียง 1 ราย เป็ด 10 ตัว แม่เป็ดเทศให้ลูกครั้งละ 5-8 ตัว ปีละ 3-4 ชุด อัตราการเลี้ยงรอดประมาณ 60% การอนุบาลจะขังลูกเป็ดเกิดใหม่ไว้กับแม่เพียง 2-3 วันแล้วปล่อยออกหากิน ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน ไม่มีโรงเรือน จะปล่อยเลี้ยงในบริเวณบ้าน ให้อนตามใต้ถุนบ้าน, ยุงข้าว, ยุงข้าวโพดหรือใต้ต้นไม้ บริเวณใกล้บ้าน ไม่มีรางน้ำ ไม่มีรังไข่เป็ดจะทำรังบนพื้นดินเอง ไม่มีรางน้ำ แต่มีรางอาหารหรือที่ใส่อาหารที่หาได้ทั่วไปทั้งกะละมังเก่า, ยางรถยนต์เก่าผ่าครึ่ง, รางไม้ ไม่มีการถ่ายพยาธิ อาหาร จะใช้ข้าวเปลือก, รำข้าวและเศษผักเป็นหลัก ให้อาหารวันละ 2 มื้อ เช้า, เย็น เกษตรกรมีแนวโน้มที่จะเลี้ยงเพิ่มขึ้น และมีรายใหม่ที่สนใจเลี้ยงเพิ่มขึ้น มีการบริโภคในครัวเรือน ไม่มีการใช้เป็ดในพิธีกรรมในรอบปี ยังไม่ปรากฏการมอบให้แก่ผู้อื่น ในรอบปีไม่มีโรคระบาดในพื้นที่ การตลาดและการบริโภค ส่วนใหญ่จะใช้บริโภคภายในครัวเรือน เพราะจำนวนยังมีไม่มากนัก เพียงพอต่อการจำหน่าย

สรุปผล

ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยแล้ง มีแม่น้ำที่ไหลต่อเนื่องปริมาณมากตลอดปีและมีระบบชลประทานที่สามารถผันน้ำไปปลูกข้าวโพดฝักอ่อนได้ ถ้าจัดระบบการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนตลอดปีสามารถเลี้ยงโค กระบือ ทั้งโคเนื้อทั่วไป โคขุนพื้นบ้าน(โคมัน) และโคขุนคุณภาพดี รวมถึงกระบือได้ดี ประกอบกับที่ตั้งของพื้นที่อยู่ใกล้ประเทศลาวที่สามารถนำเข้าโค กระบือพื้นเมืองมาเลี้ยงขุนได้ง่าย สำหรับการเลี้ยงสุกรและไก่พื้นเมือง เลี้ยงหลังบ้านเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและใช้ในงานพิธีกรรมเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

1. ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยแล้งควรจัดระบบการปลูกข้าวโพดฝักอ่อนหมุนเวียนต่อเนื่องตลอดปี คล้ายกับที่ดำเนินการในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ทาเหนือ เพื่อหมุนเวียนนำต้นและเปลือกข้าวโพดมาเลี้ยงโค กระบือ แล้วนำมูลโคกระบือกลับไปเป็นปุ๋ยใส่ข้าวโพดแทนการใส่ปุ๋ยเคมี
2. ส่งเสริมให้เกษตรกรตั้งวิสาหกิจชุมชนการเลี้ยงโค กระบือ เพื่อให้การเลี้ยงโค กระบือเป็นอาชีพ และจะช่วยให้เกษตรกรพึ่งตนเองทั้งด้านเงินทุนและการแก้ไขปัญหาได้ดี
3. ควรจัดหาพ่อพันธุ์กระบือสนับสนุนเกษตรกรโดยการให้ยืมที่บ้านวังผา เพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนพ่อพันธุ์กระบือ

เอกสารอ้างอิง

กรรณิการ์ สุขเกษม และสุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. 2544. นานานวัตกรรมวิถีวิทยาการวิจัย. กรุงเทพฯ. บริษัท
เฟื่องฟ้า พรินติ้ง จำกัด

กองพัฒนาเกษตรที่สูง, สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2544. ข้อมูลพื้นฐานศูนย์พัฒนา
โครงการหลวง 36 ศูนย์ ประจำปี พ.ศ. 2544.

ณัฐพล จงกลกิจ. 2541. การเลี้ยงโคแบบพึ่งธรรมชาติในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทิฆัมพร พลอามาตย์. 2542. ความสำเร็จของการเลี้ยงไก่พื้นเมืองเป็นอาชีพเสริมในอำเภอสันทราย จังหวัด
เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธีระ วิสิทธิ์พานิช และโชค มิเกล็ด. 2523. สุกอบนที่สูง(ฉบับเพิ่มเติม).เอกสารเผยแพร่ ฉบับที่ 6. โครงการ
เกษตรที่สูง คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธีรวัฒน์ กิมลูน. 2541. การเลี้ยงสุกรไทยพื้นเมืองที่หมู่บ้านห้วยงูสิงห์ อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นาถ พันธุมนาวิน. 2540. เทคนิคการวิเคราะห์พื้นที่เพื่อการพัฒนา.เอกสารประกอบการฝึกอบรม
หลักสูตร นักบริหารพัฒนาการปศุสัตว์ระดับกลาง รุ่นที่ 5 ระหว่างวันที่ 21 มีนาคม -22 เมษายน
2540 ณ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนเขตร้อน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน
กรุงเทพฯ.

บุญเสริมและบุญล้อม ชีวะอิสระกุล. 2533. การเลี้ยงวัวบนพื้นที่สูง. รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องการ
เลี้ยงวัวบนพื้นที่สูง คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พนม มีศิริพันธุ์. 2544. ศักยภาพของเกษตรกรในการผลิตไก่พื้นเมืองในจังหวัดอุดรดิติ. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภานรินทร์ ปรีชาวัฒนากร. 2541 ความต้องการเทคโนโลยีการเลี้ยงไก่พื้นเมืองของเกษตรกร อำเภอฮอด
จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักพัฒนาเกษตรที่สูง. 2547. มุลนิธิโครงการหลวง. รายงานประจำปี 2546 ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง
ห้วยแล้ง